

Az első orosz forradalom hírére 1905-ben Trockij hazatért Pétervárra, ahol a Szovjet Végrehajtó Bizottságának „erős embere” lett, novemberben a testület elnökévé választották. Tevékenységének „jutalma” újabb letartóztatás és a korábbinál szigorúbb ítélet volt. Örökös számkivetésének helyszínéül a sarkkörön túli Obdorszkot jelölték ki. Útközben azonban megszökött, és Péterváron keresztül ismét külföldre távozott.

A második emigrációban a leghosszabb időt Bécsben töltötte. Aktívan bekapcsolódott az orosz forradalmi emigráció életébe, részt vett a londoni pártkongresszuson, újságot szerkesztett.

1917 májusában – miután az Ideiglenes Kormány közbenjárt érte – szabadon bocsátották. Hazaérkezve rögtön a lenini álláspontra helyezkedett: semmi támogatást az Ideiglenes Kormánynak, minden hatalmat a szovjeteknek, fel kell készülni a hatalom megragadására. A fegyveres felkelés előkészítésében és lebonyolításában játszott szerepéért kiérdemelte Lenin elismerését: „Az októberi napokban nem volt nála jobb bolsevik.”



TROCKIJ

a forradalomban és a polgárháborúban

KOLONTÁRI ATTILA

■ Lenin szónokol
egy tömeggyűlésen
1920 májusában.
Az emelvény
lépcsőjén Trockij.
Alakját a sztálini
propagandagépezet
később leretúsálta
a felvételtől





Az 1917-es események hullámai, ha messziről is, de visszaemlétköztek Trockijra oda, ahonnan 1905-ben elsodorták: a Pétervári Munkás- és Katonaküldöttök Tanácsa (szovjet) élére. Májusi hazaérkezését követően a korábban frakción kívüli Trockij fokozatosan közeledett a bolsevikokhoz, a legtöbb taktikai és stratégiai kérdésben elfogadta Lenin álláspontját. Népgyűléseken, politikai rendezvényeken szónokolt, támadta az Ideiglenes Kormány politikáját, a liberálisokat, menseviket, esztereket. Az 1917. július 4-i zavargásokat követően Lenin és Zinovjev eltűnt Péter-

várról, Trockijra letartóztatták. Hetekig a pétervári „Kreszti” börtönében „raboskodott”, ám a meglehetősen liberális börtönrezsimmnek köszönhetően szinte akadálytalanul tarthatta a kapcsolatot a külvilággal, de megjelent nála instrukciókért a pétervári matrózok küldöttsége is.

Miután szeptember elején szabadon engedték, a tervezett fegyveres hatalomátvétel egyik legfontosabb szervezőjévé és előkészítőjévé vált, s aktívan közreműködött a Forradalmi Katonai Bizottság létrehozásában, amely a felkelés vezérkarának szerepét töltötte be. Egyik legnagyobb érdemének a Pé-

ter-Pál-erődben állomásozó helyőrség átállítását tartják a bolsevikok oldalára.

Még későbbi hóhérijától, Sztálintól is elismerő szavakat kapott a hatalomátvétel első évfordulója alkalmából írt, a *Pravdában* megjelent cikkében: „A felkelés gyakorlati megszervezésének egész munkája Trockijnak, a Pétervári Szovjet elnökének közvetlen irányítása alatt zajlott. Meggyőződéssel mondhatjuk, hogy a helyőrség gyors átállítását a Szovjet oldalára és a Forradalmi Katonai Bizottság munkájának ügyes megszervezését a párt mindenképp és legfőképpen Trockijnak köszönheti.” Néhány év múlva a párt leendő főtitkára már egészen más interpretációt követelt meg környezetétől, a párttól és az ország lakosságától az októberi eseményekkel kapcsolatban.

A VILÁGFORRADALOM APOSTOLA

A hatalomátvételt követően Trockij korábbi tisztségei mellé megkapta a Népbiztosok Tanácsában a külügyi tárcát. Életrajzában Trockij ráadásul magának vindikálja a keresztapaságot az új kormány felett, állítása szerint ő javasolta a Népbiztosok Tanácsa elnevezést. Trockij biográfiájából olyan kép rajzolódik ki, mintha az oly erősen áhított hatalom megszerzését követően mind Lenin, mind ő maga ódzkodott volna a felelősség vállalásától, hiszen itt már nem az utca indulatát kellett szítani és a párt érdekeinek megfelelően becsatolni, hanem nagyon is gyakorlati és égető problémákra megoldást találni. Erre utal, hogy Lenin kezdetben nem akart a Népbiztosok Tanácsa élére állni, hanem Trockijra, a Pétervári Szovjet elnökét javasolta erre a posztra.

Trockij is – saját bevallása szerint – lázasan igyekezett kívül maradni a kormányon, a pártfőtitkár irányításának viszonylag kényelmes területét szemelte ki a maga számára. Zsidó származására hivatkozva sikerrel hátrította el Lenin próbálkozásait, hogy az új kormányban belügyi népbiztos legyen. Végül Jakov Szverdlov javaslatára a külügyi tárcát kapta. Új tisztségének a világforradalmat váró hangulatban sem ő, sem a bolsevik vezetés sok más tagja nem tulajdonított különösebb jelentőséget. A szovjet külpolitika kezdeti időszakának történetét feldolgozó kiadványok szokták idézni ezzel kapcsolatos kijelentését: „Az én dolgom itt nem sok: közzétesszük a titkos szerződéseket, aztán becsukhatjuk a boltot.”

Egy fontos feladata mégiscsak akadt: a breszt-litovszki béketárgyalásokon a szovjet delegációt vezette. A békeszer-

TROCKIJ ÁLNEVEI

Lejba Davidovics Bronstein más forradalmárokhoz hasonlóan több mozgalmi álnevet használt. Részben ezeken írta alá a különböző újságokban, illegális kiadványokban megjelent cikkeit, részben ezek szerepeltek a földalatti léthez, szökésekhez, határátlépésekhez elengedhetetlenül szükséges hamis dokumentumokon. Saját önéletírása szerint első álneve még a nyikolajevi időszakból Lvov volt, a száműzetésben írásait gyakran Antid Oto néven szignálta. Ennek eredete állítólag oda nyúlik vissza, hogy az olasz szótárt találomra felütve vakon rábókolt az anti-doto szóra. A szó jelentése (ellenméreg, ellenszer) némileg megkérdőjelezi Trockij állításának hitelét a véletlenszerű választásról.

1902-ben a szökéshez szükséges hamis okmányaiba írta először a Trockij nevet, melynek eredeti tulajdonosát illetően a szakirodalomban több verzió olvasható, az egyik szerint börtönőr volt az odesszai börtönben, ahol Bronstein-Trockij is megfordult. Később ez az átmenetinek szánt név végigkísérte egész életén. A sikeres szökést követően az emigrációban és az illegalitásban használta még a ráragasztott Pero (Toll) álnevet. Az 1905-ös forradalomban a Pétervári Szovjet Végrehajtó Bizottságának elnökeként Janovszkij néven szerepelt (szülőfalujára, Janovkára utalva). Ugyanekkor Vikentyev néven bérelt szobát Péterváron. Később, már az 1930-as években hívei gyakran használták rá az Őreg (Sztarik) elnevezést.

zódás aláírását a hatalom megtartása érdekében szorgalmazó lenini irányvonal és a forradalmi háborút sürgető baloldaliak közötti erőterben mozogva Trockij a „se béke, se háború” formulával kísérletezett. A tárgyalásokat nem annyira a megállapodásra, mint a forradalmi nézetek propagálására igyekezett kihasználni. Breszt-Litovszkot saját szavaival egyfajta „agitációs szószerzőnek”

használta. Helyzetét e tekintetben a túlzott német területi és gazdasági követelések is megkönnyítették.

Lenin maga is támogatta Trockij időhúzó politikáját, mivel az több problémára egyszerre látszott megoldást adni. Egyrészt leszerelte a párton belüli kardcsörtetőket, az „imperialistákkal” való békemegállapodás ellenzőit, akik az aláírást kapitulációként értékelték.

■ A bolsevikok megszerzik a hatalmat.

A pétervári szovjet ülése 1918 elején

Az első sorban balról: Urickij, Trockij, Szverdlov, Zinovjev és Lasevics. Urickijt még ugyanabban az évben egy bolsevikellenes forradalmár meggyilkolta.

Szverdlov váratlanul hunyt el 1919-ben, Lasevics

1928-ban öngyilkos lett. Zinovjevet

az 1936-os moszkvai kirakatperben ítélték halálra,

Trockijt 1940-ben Mexikóban gyilkolták meg





■ A szovjet-orosz delegáció tagjai Breszt-Litovszkban: Trockij, Alfater ellentengernagy és Kamenyev

Ugyanakkor hadsereg gyakorlatilag nem létezett, a német frontszakaszon hadra fogható, a bolsevikok számára megbízható alakulatok nem voltak. A halogatással nyert idő a bolsevikok értelmezésében napról

napra közelebb hozhatta a várva várt világháborút.

A Trockij által javasolt „se béke, se háború” megfogalmazás alkalmas volt a

szakadással fenyegető ellentétek áthidalására, ezért a Központi Bizottság január 22-i (más források szerint 24-i) ülésén, ha nem is könnyen, de többséget kapott. Az elfogadott határozat szellemében Trockij február 10-én közölte Breszt-Litovszkban tárgyalópartnereivel, hogy a háborút befejezettek tekintik, a hadsereget leszerelik, de a békeszerződést nem írják alá. Trockij manővere azonban a hadiállapot felújításához vezetett. A bolsevikok kénytelenek vol-

tak visszatérni a tárgyalóasztalhoz, és aláírni a békemegállapodást. Trockij ezzel kapcsolatos szavai valószínűleg túlzásnak tekinthetők: „Március 3-án küldöttségünk, el sem olvasva a szöveget, aláírta a békeszerződést”, amely egyébként a korábbiaknál súlyosabb feltételeket tartalmazott.

A dokumentum azonban már nem Trockij kézjegyét őrizte meg, hiszen ő időközben lemondott a külügyi népbiztosi posztról. Ezt követően találták

A MEGÁLMODOTT JÖVŐ

„A bürokratikus önkényesség át kell adja a helyét a tanácsdemokráciának. Az ország fejlődésének szükséges feltétele a bírálat jogosságának és a valódi választási szabadságnak a helyreállítása. Benne van a szovjet pártok szabadságának a helyreállítása, kezdve a bolsevik párttal, és a

szakszervezetek újjászületése. [...] A munkáslakások építése felváltja a pompázó vállalkozásokat, mint a Szovjetek Palotája, az új színházakat, az elképesztésre épített föld alatti vasutat. A szükségszerűség által szigorúan meghatározott arányokra szorítják az »elosztás burzsoá

szabályait«, hogy azt majd felváltja a társadalmi gazdagság növekedésének mértékében fejlődő szocialista egyenlőség. Azonnal eltörlik a rendfokozatokat, és a kelléktárba helyezik a kintüntetéseket. Az ifjúság szabadon fellélegezhet, bírálhat, tévedhet és érlelődhet. A tudo-

mány és a művészet lerázzák láncokat. A külpolitika újra összefonódik a forradalmi nemzetköziség hagyományaival.”

(Részlet Az *elárult forradalom*-ban felvázolt jövőképből a sztálini rezsimek megdöntése után)

meg neki azt a terepet, ahol szervező és agitációs képességeit a legjobban kibontakoztathatta: hadügyi és haditengerészeti népbiztos, valamint a Köztársaság Forradalmi Katonatanácsának elnöke lett.

A VÖRÖS HADSEREG MEGTEREMTŐJE

A hatalomra jutott bolsevikoknak új fegyveres erőt kellett létrehozniuk. Kezdetben úgy vélték, ehhez ugyanazok a módszerek használhatók, amelyekkel a cári és az Ideiglenes Kormány haderejét bomlasztották. A februári forradalmat követően gomba módra szaporodó választott katonatanácsok, különféle bizottságok szétzilálták a hadsereg szigorú hierarchiáját, végössza nem volt a különböző fórumoknak, ahol az egységek megvitatták, engedelmessé válnak-e a kapott parancsoknak, több alakulatnál bevezették a parancsnokok választhatóságát. Ennek megfelelően a bolsevikok rendelkezésére álló első fegyveres alakulatok (talán a balti flotta matrózai és a lett lövészek kivételével) laza fegyelmű, gyengén kiképzett, a partizánegységek

„Ha el kellene pusztulnunk a német forradalom érdekében, kötelességünk lenne ezt megtenni. A német forradalom összehasonlíthatatlanul fontosabb a mienknél. De vajon mikor következik be? Nem tudhatjuk. Ezért jelenleg nincs a világon fontosabb dolog a mi forradalmunknál. Bármilyen áron meg kell őriznünk.” (Lenin Trockijnak a forradalomról)

számos sajátosságát magukon viselő kötelékek voltak.

A helyzet abszurditását jól jellemzi, hogy a hadsereg főparancsnokává a Népbiztosok Tanácsa 1917 novemberében Nyikolaj Krilenko zászlóst(!) nevezte ki, miután Nyikolaj Duhonyin altábornagy nem volt hajlandó alávetni magát a bolsevik ukázoknak. (Duhonyint a mogiljovi állomáson Krilenko jelenlétében a matrózok felkoncolták.) Krilenko a képességeit leginkább a korábbi hivatásos tiszti állomány elleni harcban bontakoztatta ki. Az új hadsereg megteremtésénél használhatatlan volt, ezért 1918 márciusában le kellett váltani.

Trockij a hadügyi és haditengerészeti népbiztosság élén visszatért a régi-új módszerekhez. Az első intézkedések a katonai fegyelem megszilárdítását, a „ka-

tonai demokrácia” visszaszorítását szolgálták: megszüntették a parancsnokok választhatóságát, újra bevezették a fegyelmi büntetéseket, a korábbi önkéntességi elvvel szakítva bevezették az általános hadkötelezettséget. A forradalmi lelkesedés elégtelenségét felismerve Trockij erőteljesen szorgalmazta a régi cári tisztek, az úgynevezett katonai szakértők bevonását a Vörös Hadseregbe. Az ezzel kapcsolatos vitákban többször hangsúlyozta, hogy a történelem nem várja meg, amíg a bolsevikok a nulláról feltalálják a hadtudományt. A tisztek ellenőrzésére politikai biztosokat (komisszárokat) neveztek ki.

Mindeközben híres-hírhedt páncélvonatán Trockij fáradhatatlanul járta a frontokat, hol agitált, igyeke-

■ Trockij
vöröskatonáknak
tart eligazítást





A pártvezetés két prominens személyisége végérvényesen és kibékíthetetlenül szembekerült egymással.

zett lelket önteni a katonákba, hol meg-tizedeltette a lázadó alakulatokat. Ez volt az a terület, ahol valóban elemében érezte magát. Az orosz szociáldemokra-ta mozgalom egyik résztvevője, a Troc-

kijt 1896 óta ismerő Grigorij Ziv Trockij-ről 1921-ben írt életrajzi munkájában a következőképpen fogalmaz: „A katonai ügyeket kézbe véve Trockij végül megta-

■ A híres páncélvonat vagonjának ajtajában. „Személyes életem a forradalom legfeszültebb éveiben megbonthatatlanul összeforrt ennek a vonatnak az életével... A vonat kötötte össze a frontot a háterszággal, halaszthatatlan kérdéseket oldott meg helyben, felvilágosító munkát végzett, harcra hívott, ellátta a harcosokat, büntetett és jutalmazott” (Trockij)

lálta a maga igazi foglal-kozását, amelyben meg-mutathatta tehetségét, és képességeit a maguk teljes valójában kibonta-koztathatta: a környörte-len »logika« (amely a katonai fegyelem formá-ját öltötte), a kőkemény határozottság, a sem-miféle szentimentális, humánus megfontolást nem ismerő vasakarat, a kielégíthetetlen becs-vág, a határtalan önbi-zalom, a szónoklás saját-os művészete stb., stb.”

Trockij önéletírásá-ban a polgárháborúról szóló, terjedelmes rész saját zsenialitásának, szervezőképességének és hősiességének szinte gyerekes hangsúlyozá-sával van tele. Páncél-vonatát, amely kétség-kívül alkalmas és haté-kony eszköznek bizo-nyult az irányításra és a polgárháború gyorsan változó frontjaival való kapcsolattartás-ra, olyan színben tünteti fel, mintha a szerelvény és személyzete az árulások, megingások tengerében a győzelem ki-zárólagos kovácsa lett volna. Különböző oldalról származó, egybehangzó leírások szerint Trockijt tényleg nem lehet gyá-vasággal vádolni, többször megfordult a közvetlen harci cselekmények színhe-lyén, testi épségét, életét kockáztatva.

HÓGOLYÓ ÉS NAPÓLEON

KIK VOLTAK ORWELL ÁLLATFARMJÁNAK IGAZI FŐSZEREPLŐI?

George Orwell (Eric Arthur Blair) *Állatfarm. Tündérmese* című, híres szatírájában az állatok forradalmát vezető két kandisznó történetén keresztül kiváló leírását adja Trockij (Hógolyó) és Sztálin (Napóleon) konfliktusának. A műben a legtöbb olyan fontos toposz szerepel, amellyel Sztálin és Trockij küzdelmét le szokták írni. Ábrázolásmódja annyiban leegyszerűsítő, hogy ebben Hógolyó (Trockij) egyértelműen pozitív szereplőként jelenik meg, aki a tehén-istálló csatájában (polgárháború és inter-

venció) győzelemre vezette az állatokat, aki elméletileg lényegesen felkészültebb és jobb szónok, mint riválisa, az állatizmus tanításait a véletekig leegyszerűsítő Napóleon.

A műben benne van Trockij és Sztálin összeapásának elméleti háttere, a per-manens forradalom versus szocializmus egy országban probléma is. Hógolyó galambok kiküldését javasolja a farmról, hogy a szomszédos gazdaságok állatai kö-zött is forradalmat szítsanak, Napóleon az

Állatfarmon élőket látná el lőfegyverrel, mert ha nem tudják megvédeni magukat, akkor le fogják igázni őket. Ugyancsak a va-lós történelmi szituációt modellezi a mű-ben a Hógolyó által tervezett szélmalom-mal (iparosítási program) kapcsolatos his-tória, valamint az a folyamat, hogy miként válik az Állatfarmról elűződött Hógolyó a napóleoni propaganda hatására a forrada-lom esküdt ellenségévé, Johnson ügynöké-vé és minden rossz ősforrásává, ami az Á-llatfarmon történik.



■ Trockij hadügyi népbiztos,
a Köztársaság Forradalmi
Katonatanácsának elnöke – Trockij
„könyörtelenül veri saját hazájának
lakosságát a legsúlyosabb rabláncra,
szemrebbenés nélkül képes emberek
millióit elpusztítani, sőt akár az egész
országot is, kizárólag azért, hogy egy
mareknyi gátlástalan kalandor
mindenáron megtarthassa
hatalmát...” (Grigorij Ziv)

Л.ТРОЦКИЙ



■ Lengyel
propagandaplakát
az 1920-as
lengyel-szovjet
háború idejéből.
Trockij démoni
alakja a véres
munkát követően
az áldozatok
koponyahalmán
pihen

Az 1918-as caricini harcok idejétől datálódik Trockij első ismert komolyabb személyi és politikai jellegű ellentéte Sztálinnal. A háttérben a katonai ellen-

zék tevékenysége húzódott meg, amely bírálta Trockij hadsereg-szervezési elveit és a volt cári tisztek tömeges alkalmazását. Sztálin famulusa, Vorosilov a katonai ellenzék prominens tagja volt. Sztálin a nyilvános vitákban nem exponálta magát túlságosan, Leninhez küldött távirataiban azonban nem hagyta ki kétséget álláspontja felől: „Kérem, amíg

nem késő, fekezzék meg Trockijt, és tegyék őt a helyére”, mivel „az egész front ügyét a burzsoáziából kikerülő, teljességgel megbízhatatlan, úgynevezett katonai szakértők kezébe” adta. „A KB-ban feltétlenül meg kell vitatni Trockij magatartásának kérdését, aki a katonai szakértők közül kikerülő árulók kedvéért megveti a párt legkiválóbb tagjait a front és a forradalom érdekeinek kárára.”

Trockij eközben határozottan követelte Sztálin visszahívását a déli front haditanácsából: „Sztálin gyámkodását a caricini irányvonal felett a lehető legveszélyesebb fekélynek tartom, mely rosszabb a katonai szakemberek minden árulásánál.” Vorosilovot pedig azzal is megfenyegette, hogy hadbíróság elé állíttatja, ha nem engedelmeskedik a pa-

TROCKIJ CSALÁDJÁNAK SORSA

Trockij, eredeti nevén Lejba Davidovics Bronstein 1879. október 26-án (november 7-én) született a Herszoni Kormányzóság Janovka nevű kis falujában. Apja viszonylag jómódú zsidó földbérlő-gazdálkodó volt, még megérte a szovjethatalmat. A polgárháborúban a fehérek zsidó volta miatt és Trockij apjaként üldözték, a vörösök egy élet munkásságának eredményétől, földbirtokától fosztották meg. Trockij testvérei közül többen is áldozatul estek a sztálini tisztogatásoknak, bátyját, Alekszandrot 1937-ben végezték ki. Nővérét, Olgát, aki 1927-ig Lev Kamenyev felesége volt, 1941-ben lőtték agyon.

Trockij iskolai tanulmányait Odesszában és Nyikolajevben végezte. Utóbbi helyen kapcsolódott be az illegális forradalmi mozgalomba. Ennek következményét letartóztatás, börtön, száműzetés, illetve egy házasság jelentette. A moszkvai Butirka börtönében 1899-ben feleségül vett egy nála hét évvel idősebb forradalmárnőt, Alekszandra Szokolovszkáját. Ezzel kapcsolatban Trockij a következőket írta: „A közös munka összekötött minket. Hogy el

ne választshassanak bennünket, megesküdtünk.” A házasságból két leánygyermek származott, Zinaida és Nyina. A kapcsolat rövid ideig, Trockij 1902-es szökéséig tartott. Szokolovszkaja az 1930-as években megjárta a sztálini légerek világát, 1938-ban agyonlőtték. A lányok közül Nyina tbc-ben meghalt, Zinaida apja után ment Törökországba. 1933-ban Berlinben öngyilkos lett.

Trockij második felesége Natalja Szedova volt. Ő 1928-ban követte Trockijt a száműzetésbe, majd emigrációba. 1962-ben hunyt el Mexikóban. A házasságból két fiú született, Lev és Szergej. Mindketten anyjuk családnévét vették fel. Lev, saját családját hátrahagyva, szüleivel tartott a száműzetésbe. Az emigrációban Trockij mozgalmának legfontosabb szervezőjévé vált. Lev Szedov 1938-ban egy párizsi klinikán rejtélyes körülmények között meghalt, Trockij következetesen kitartott azon véleménye mellett, hogy fiát Sztálin gyilkoltatta meg. Levnek a Szovjetunióban hátrahagyott kislánya 1937-ben nyomtalanul eltűnt. Trockij másik fia, Szergej Szedov a Szovjetunióban maradt, őt 1937-ben agyonlőtték.

A SZTÁLINI RENDSZER KRITIKÁJA

Az 1930-as években Trockij elméleti munkásságának döntő részét a Szovjetunióban zajló folyamatok elemzése tette ki. A kiindulópontot, ahogyan Sztálinnal folytatott elméleti vitáinak fundamentumát is, a permanens forradalom tézise jelentette. Az 1920-as években Trockij azt értette alatta, hogy amennyiben az orosz forradalmat nem követik a fejlettebb országok forradalmi, akkor az menthetetlenül eltorzul, mivel a termelőerők fejlettsége nem éri el a szocialista társadalom építéséhez szükséges szintet.

Az 1930-as évek fejleményeiben igazolódni látta tételét.

A tulajdonviszonyok területén a magántulajdon felszámolásával kétségtelenül nagy lépést sikerült tenni a szocializmus, a munkásállam felé, a világforradalom elmaradása és a gazdaság fejletlensége azonban szükségszerűen vezetett a szovjet thermidorhoz. Az *elárult forradalom* című munkájában a rendszer bürokratikus elfajulásáról beszél, arról, hogy a bürokrácia („kapzsi, hazug és cinikus urak kasztja”) maga alá gyűrte a forradalmat, és érdekei védelmében a pártvezetésből kitermelte magának Sztálint.

A Sztálin-jelenség leírásánál megjelennek nála olyan kifejez-

sek, mint bonapartizmus, rendőrállam, totalitarizmus. Másutt megállapítja, hogy mélyreható különbségeik ellenére „a sztálinizmus és fasizmus szimmetrikus jelenségek”. Az 1930-as évek végén értékelése érdemben nem változik, de kifejezései élesebbek, radikálisabbak lesznek: „senki, még Hitler sem mért a munkásállamra olyan gyilkos csapásokat, mint Sztálin... Hitler üldözi a marxizmust, Sztálin nemcsak üldözi, de prostituálja is”; „Hol és mikor alázták meg annyira az emberi személyiséget, mint a Szovjetunióban? [...] Sztálin rendszere a társadalmi és személyes kapcsolatokat hazug-

sággal, karrierizmussal és árulással itatta át.”

Trockij félbeszakadt munkásságának végső konklúziója, hogy egy újabb világégés elkerülhetetlenül újabb forradalmakhoz fog vezetni. Ezekre egyrészt Európa fejlettebb államaiban fog sor kerülni, másrészt a Szovjetunióban egy második, immár nem társadalmi, hanem politikai forradalom le rázza a bürokrácia igáját, és elsöpri a sztálini rezsimet. A IV. Internacionálé szovjet szekciójának feladata „ennek az akciónak az előkészítése és kedvező történelmi helyzetben a tömegek rohamra vezetése”.

rancsoknak. Ezekben a konfliktusokban Lenin többnyire Trockijt támogatta, de Sztálinnal sem akarta kenyértörésre vinni a dolgot, így többször megpróbálta valamiféle kompromisszumra bírni az érintetteket. A pártvezetés két prominens személyisége azonban már ekkor végérvényesen és kibékíthetetlenül szembekerült egymással.

A polgárháborúban kivívott győzelem Trockijban felerősítette azt az érzést, hogy a harci körülmények között alkalmazott módszerek a mindennapokban, a „szocialista építőmunkában” és a társadalom átnevelésében is hatékony eszköznek bizonyulhatnak. A „militarizátorok” élén a munkakényszer-kényszerszermunka széles körű alkalmazása, munkahadseregek felállítása mellett érvelt. Az 1. munkahadsereget még a polgárháború időszakában, 1920 januárjában állították fel a 3. hadsereg egységeiből. A gazdasági funkció mellett itt az egységek egyben tartásának, a hadrafoghatóság megőrzésének szándéka is komoly szerepet játszott. 1921 januárjáig összesen nyolc munkahadsereg felállítására került sor.

A gyakorlatnak szép számmal akadtak kritikusai a bolsevik táboron belül is, akik a munkakényszerszert az arakcsejevi módszerekhez vagy egyenesen a fáraók világához való visszatéréshez hasonlították. Nekik Trockij a következőképpen felelt: „Csak a burzsoá-liberális ideológia talaján álló emberek nem képesek meglátni itt a célokban és magá-

ban a társadalmi rendszerben meglévő hatalmas különbséget. Ha korábban a kényszerszermunka a rabszolgatartók és jobbágytartó földesurak rendszerét erősítette, úgy ez most saját magunk számára végzett munka a munkás-paraszt hatalom és a munkás-paraszt kormányzat erősítése érdekében.”

A kísérleti terep, ahol Trockij a gyakorlatban is közvetlenül kipróbálhatta a katonai módszerek alkalmazhatóságát, a stratégiai jelentőségű vasúti hálózat volt. 1920 márciusától a hadügyi és haditengerészeti tárca megtartása mellett közlekedési népbiztosnak is kinevezték. Trockij a vasúti szakszervezetek ellenállását leküzdve militarizálta a vasútirányítást, a katonai fegyelmezés eszköztárának valamennyi elemét alkalmazva a forgalomszervezés, a javítás és kiszolgálás terén. A vasút működőképességének helyreállítása terén elért eredmények a hadikommunista módszerek célszerűségéről győzték meg.

Az új gazdaságpolitika bevezetése, a szakszervezeti vitában elszenvedett veresége végül nem tette lehetővé Trockij számára elképzelései maradéktalan megvalósítását. A már idézett Grigorij Ziv ezzel kapcsolatos jellemzése nem mentes némi irodalmi túlzástól, de az általa vizionált rideg és könyörtelen parancsuralmi rendszer nem állt távol Trockij gondolatvilágától: Trockij „csaknem az egész világ meghódításáról álmodik. Ehhez Oroszországot egyetlen hatalmas katonai táborrá kell változtat-

nia [...], ahol mindenki parancsszóra kel, parancsszóra eszik, parancsszóra indul munkába, parancsszóra fekszik le, parancsszóra vonulnak fel a rangos külföldi vendégek előtt, és parancsszóra dicsőítik saját ideális kormányzatukat.”

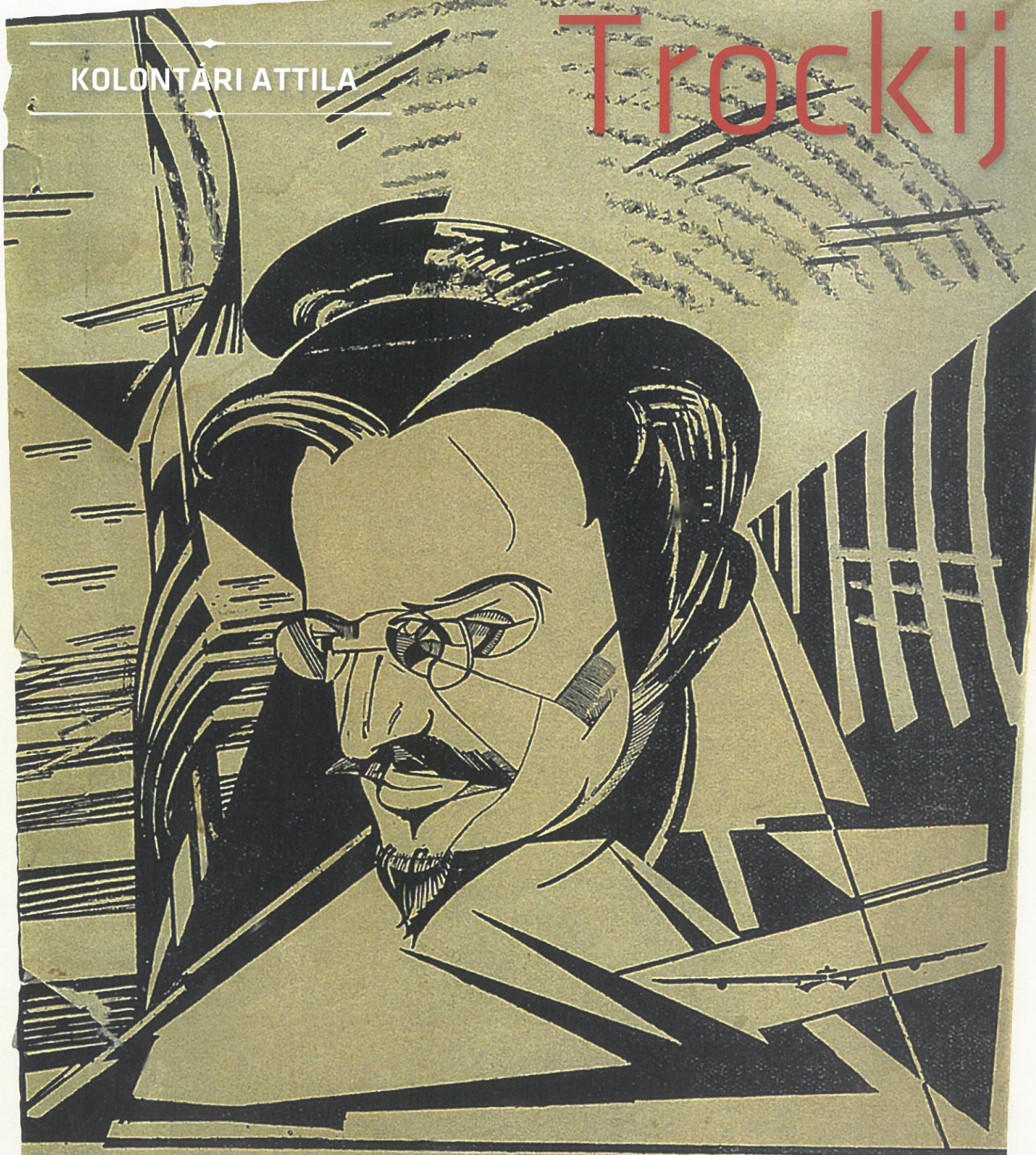
Amíg Lenin politikailag aktív volt, igyekezett egyensúlyozni az egymással szemben álló, sokszor egymásra féltékeny bolsevik korifeusok között. Taktikázott, hol egyiket, hol másikat tolta előtérbe, vagy éppen zabolázta meg. (A szakszervezeti vita példának okáért Trockij bázisának jelentős gyengülését eredményezte.) Amikor azonban Lenin kidőlt a sorból, Trockij gyakorlatilag a Politikai Irodán belül egyedül maradt az általa csak epigonoknak nevezett riválisaival szemben.

Szerencsecsillaga, amely a hatalomátvétel és a polgárháború időszakában hihetetlen magasságokba emelkedett, most ugyanolyan gyorsan hanyatlani kezdett. A hatalmi harcokból néhány év leforgása alatt Sztálin került ki győztesen.* Sem Trockij, sem a főtitkár alkalmi szövetségesei – mint Zinovjev, Kamenyev vagy Buharin – nem tudtak mit kezdeni azzal, hogy Sztálin a párton és a párteliten belül ugyanazokat a módszereket alkalmazta, amelyeket az „osztályellenséggel” szemben maguk is megengedhetőnek tartottak. ■

* Megjegyzés: A hatalmi harcok részleteiről lásd a Rubicon 2012/12. számát

KOLONTÁRI ATTILA

Trockij



БРЕЖНЕВ.

■ Kubista-futurista
Trockij-ábrázolás
az 1920-as évek elejéről

meggyilkolása

Lenin betegségével, majd halálával a Trockij és Sztálin közötti ellentét átcsapott a hatalomért folytatott ádáz küzdelembe. Mindkettőjükben megvolt az, amit Nietzsche a „*hatalom akarásának*” nevez. Szellem, műveltség, intelligencia terén kétségtelenül Trockij volt a nagyobb kaliber, Sztálin azonban ravaszabbnak, taktikusabbnak és jobb színésznek bizonyult. A harcban Sztálin a fokozatosan ellenőrzése alá vont pártapparátusra, Trockij a hátszágának tartott hadseregre számíthatott, forradalmi elhivatottsága miatt azonban meg sem fordult a fejében, hogy ezt a hadsereget a párt ellen vezesse. Így az ütközetet olyan „hadszíntéren” kellett megvívnia, amelyen Sztálin lényegesen otthonosabban mozgott.

...

Az összecsapás kimenetelét nem az érvek-ellenérvek rendszere, nem is az elméleti-elvi kérdésekben hirdetett álláspontok döntötték el. Döntőnek bizonyult a pártapparátus feletti uralom, valamint az, hogy Sztálin sikeresen kötötte meg taktikai szövetségeit azokkal a bolsevik vezetőkkel (Zinovjev, Kamenyev, majd Buharin és Rikov), akik inkább a harsány Trockijban láttak konkurenciát és veszélyforrást, mint a hallgatag grúzban. Trockijt fokozatosan fosztották meg pozícióitól. 1925-ben kiűtötték a kezéből a hadsereget, 1926-ban kikerült a Politikai Irodából, majd 1927-ben az akkor már Sztálinnal szembeforduló Zinovjevvel és Kamenyevvel egyetemben a pártból is.

...

Ezzel párhuzamosan ellenfelei egyre inkább a leninizmustól idegen, azzal szemben álló, a pártegységet veszélyeztető irányzatként igyekeztek bemutatni munkásságát. Buharin szavaival a trockizmus „*a párt fundamentuma alá helyezett dinamit*” szerepét tölti be. Ezzel szemben Trockij magát végig a lenini örökség autentikus hordozójaként, igazi leninistaként igyekezett feltüntetni Sztálinnal és környezetével szemben. Az egyenlőtlen küzdelmet a maga eszközeivel, mindenekelőtt a szó fegyverével egészen haláláig folytatta, miközben korábbi hívei sorra árulták el vagy lettek a sztálini terrorgépezet áldozatai.

A hatalomért folytatott küzdelemben Sztálinnal szemben alulmaradt Trockijt 1928 januárjában a kazahsztáni Alma-Atába száműzték. Már nemcsak a párt vezetőtestületeiből, hanem magából a pártból is kizárták, s egy év múlva kiutasították a Szovjetunióból. Emigrációjának első állomása a törökországi Prinkipo lett. Trockij azonban elméleti, politikai tevékenységét a száműzetésben is folytatta. A kéziratokért kapott honoráriumok egyrészt némi anyagi háttérrel biztosították számára, másrészt írásai révén kívánta a Szovjetunióban zajló folyamatokkal kapcsolatos nézeteit a külvilág tudomására hozni, saját híveit nemzetközi méretekben cselekvőképes politikai erővé szervezni. A politikai harcot tehát nem adta fel, de az eszközöket ismét rosszul választotta meg. Elemző írásai, bürokráciakritikája, a szovjet thermidor, illetve Sztálin bonapartizmusának emlegetése mit sem értek a sztálini hatalmi gépezet eszköztárával (pénz, propaganda, kiterjedt ügynökhálózat) szemben.

A FORRADALOM DÉMONA

A Trockij által kiadott legfontosabb sajtóorgánus a *Bjulletyeny Oppozicii (Ellenzéki Értesítő)* volt. A kiadvány alcímében Trockij ezt az ellenzéket bolsevik-leninistaként határozta meg, ami érzelmi és elméleti szempontból érthető, taktikailag azonban nem volt kifejezetten szerencsés. A Szovjetunióban a pártapparátust uraló Sztálin már jóval korábban sikerrel manőverezte magát a lenini örökség folytatójának szerepébe, őt lenini alapról eredményesen támadni nem lehetett. Külföldön pedig a bolsevizmus-leninizmus csekély mozgósítóerővel bírt. A nyugati szociáldemokrata pártok a forradalmi törekvések helyett egyre inkább a parlamentáris demokrácia keretei között igyekeztek megtalálni mozgásterüket, a kommunista pártok pedig a Kominternen keresztül szorosan kötődtek Moszkvához.

Trockij hitvallásszerűen hangoztatta, hogy most sokkal fontosabb feladata van, mint 1917-ben vagy a polgárháború éveiben volt, mivel egymagának kell a forradalom eszméit és módszereit a felnövekvő nemzedékekkel megismertetnie. Ezzel azonban emigrációjának helyszínein a hatóságok fokozott figyelmét vonta magára, amelyek Trockijban továbbra is a bajkeverőt, a forradalom démonát látták.

Trockij különös jelentőséget tulajdonított a „világforradalom ügyét eláruló” II. és III. Internacionálé helyett egy – szándékai szerint – valóban forradalmi nemzetközi szervezet, a IV. Internacionálé létrehozásának. A szervezet hosszas előkészítőmunka után, 1938. szeptember 3-án Párizsban tartotta alakuló kongresszusát, melyen Trockij távollétében az amerikai Max Shachtman elnökölt. A biztonsági okokból egynapos rendezvényre 11 országból 21 küldött érkezett, s az általuk képviselt trockista pártok taglétszáma kb. 5500 főre volt tehető.

A kongresszuson részt vevők 19 szavazattal kettő ellenében döntöttek a IV. Internacionálé létrehozásáról, üdvözlőtá-

Trockijt és környezetét az almai származás és a külföldi emigráció éve alatt a GPU/NKVD-ügynökök igyekeztek szoros megfigyelés alatt tartani. Az ügynökök hadából az egyik leg-sikeresebb kétségtelenül Mark Zborovszkij volt. A kijevi születésű, Lengyelországban, majd Párizsban letelepedő Zborovszkijt 1933-ban szervezte be az

NKVD. Zborovszkij 1935-ben lépett be egy párizsi trockista szervezetbe, ahol hamarosan Trockij fiának, Lev Szedovnak egyik legközelebbi munkatársa lett. Ily módon kényelmesen hozzáférhetett a mozgalom legbizalmasabb, legtitkosabb iratanyagához, Trockij és Szedov levezetéséhez, névjegyzékekhez, címlistákhoz. A megszerzett in-

formációkat pedig gondosan továbbította Moszkvába.

Jelentéseit Zborovszkij Mark vagy Tyulpan (Tulipán) néven szignálta, a trockista mozgalomban Etienne néven ismerték. Az *elárult forradalom* kéziratának másolata Zborovszkij jóvoltából előbb került Sztálin íróasztalára, mintsem a könyv nyomtatásban megjelent volna. Lev Szedov rej-

télyes körülmények között bekövetkezett halála után Zborovszkij a *Bjulletyeny Oppozicii* szerkesztője és kiadója lett, jelen volt a IV. Internacionálé alakuló kongresszusán, ahol elérte, hogy Trockij távollétében az orosz szekció őt válassza be a Végrehajtó Bizottságba (az eseményen egyébként ő volt az egyetlen orosz résztvevő).

viratot küldtek Trockijnak, akit a Vörös Hadsereg létrehozójának, az októberi felkelés szervezőjének és Lenin közvetlen utódjának neveztek.

SZORUL A HUROK

1937–1938-ig, a nagy terror évéig és a „jobboldali elhajlók” koncepciós peréig Sztálinnak égető szüksége volt Trockijra.

Az ő alakjába lehetett belesűríteni minden rosszat, minden veszélyforrást, amely a Szovjetuniót fenyegeti, ő vált az összekötő kapocssá a fasiszták, imperialisták és a szovjetunióbeli „ellenzék” között, ő zúdította kártevők, szabotőrök és kémek hadát a munkások országára. Buharin, Rikov és társaik megsemmisítésével a régi „lenini élcsapat” utolsó tagjai is leléptek a

történelem színpadáról. Trockijra ezzel a sztálini szereposztásban már nem volt szükség. 1937-1938-tól egyre szorult körülötte a hurok.

1938 februárjában máig tisztázatlan körülmények között életét vesztette fia és mozgalmának legfőbb szervezője, Lev Szedov. Szedov, akit Zborovszkij és más NKVD-ügynökök is szoros megfigyelés alatt tartottak, hirtelen, minden előzmény nélkül megbetegedett. (Egy évvel korábban a *Confession* című francia lapban Szedov közleményt jelentetett meg, amelyben közölte, hogy kitűnő egészségnek örvend, nincsenek depresszív hajlamai, és esze ágában sincs öngyilkosságot elkövetni. Hirtelen halála esetén a bűnösöket a sztálinisták táborában kell keresni.)

Trockij fiát egy párizsi magánklinikára fektették be álneven, hollétéről csak legszűkebb környezete tudott, köztük Mark

■ Feleségével, Natalja Szedovával és fiával, Lev Szedovval a Boszporusz partján





Zborovszkij. Szedovon vakbélműtétet hajtottak végre, ezt követően állapota javult, majd néhány nap múlva meghalt. A francia hatóságok igyekeztek gyorsan lezárni az ügyet, az általuk lefolytatott vizsgálat nem állapított meg idegenkezűséget. Trockij végig kitartott azon meggyőződése mellett, hogy fiát megmérgezték. A francia vizsgálat eredményét azal magyarázta, hogy a „GPU Párizs területén csaknem ugyanolyan cselekvési szabadsággal rendelkezik, mint Moszkvában”.

Szedov mint Trockij mozgalmának lelke és szervezője kiemelt célszemély volt. 1937-ben az NKVD komoly előkészületeket tett elfogására és Moszkvába szállítására, az akció azonban meghíúsult. Szedov 1938 februárjában bekövetkezett, váratlan halála vagy a sors furcsa fintora, vagy annak a csekista berkekben többször hangoztatott vélekedésnek a manifesztálódása, hogy „gyilkosságot elkövetni minden hülye tud, természetes halált elkövetni – az az igazi művészet”.

1938 decemberében Alekszandr Orlov (Feldbin), az egyik legismertebb szovjet disszidens hírszerző megkísérelte Trockijt felvilágosítani Zborovszkij kilétéről. Álnéven írt levélben közölte vele, hogy az NKVD egy Mark nevű ügynöke Szedov közvetlen közelében dolgozott és részt vett a *Bjulletenyi Op-pozicii* kiadásában. Bár a leírtak alapján könnyű volt azono-

sítani a trockista mozgalomban csak Etienneként ismert személyt, az információnak Trockij mégsem adott hitelt, újabb NKVD-provokációt gyanított mögötte.

SZTÁLIN MEGHOZTA A HALÁLOS ÍTÉLETET

Trockij, azt követően, hogy szovjet nyomásra a norvég hatóságok 1936 végén kiutasították az országból, a mexikói Coyoacanban telepedett le. Házát fegyveresek őrizték, illetéktelenek számára sokkal megközelíthetlenebbé vált, mint Európában. Védelmének költségeit jórészt az egyesült államokbeli trockista mozgalom adományai fedezték, innen verbuválták testőrségének egy részét is. Az NKVD vagy két tucat, döntően spanyol ajkú, Spanyolországban toborzott ügynököt dobott át Mexikóba, akik feladata Trockij szemmel tartása volt. Ezzel párhuzamosan megkezdődtek az előkészületek arra, hogy Trockij közvetlen környezetébe is bejuttassanak egy ügynököt. A választás Ramón Mercaderre esett, aki anyjával, Caridad Mercaderrel együtt 1937 óta állt a szovjet hírszerzés szolgálatában.

Első lépésként Párizsban megszervezték megismerkedését egy orosz származású amerikai trockista hölgygel, Sylvia Ageloff-fal, akinek nővére Mexikóban szinte naponta bejára-

■ Trockij a James P. Cannon által 1928-ban alapított amerikai trockista lapot olvassa 1931-ben

1939 tavaszáig Pavel Szudoplatov pozíciója meglehetősen ingatagnak számított. Korábbi közvetlen feletteseit, Spigelglaszt és Zalman Passzovot letartóztatták, egy hónapig az NKVD osztályvezetője volt. Ezt követően azonban ellene is vizsgálat indult a korábban letartóztatottakhoz (mindenekelőtt Spigelglaszhoz) fűződő baráti kapcsolatai, az éberség hiánya miatt. Az ügyét vizsgáló bizottság Szudoplatov kizárását javasolta a pártból, ami a legjobb ajánlólevélnek számított a közeli letartóztatáshoz. A javaslatot

megegyeztetni hivatott párttaggyűlést azonban elhalasztották, s Berija jóvoltából Szudoplatov Sztálin elé került, aki őt bízta meg a Trockij likvidálására irányuló akció kivitelezésével. Ezt követően a Moszkvába éppen csak visszatért Ejtingon fordult hozzá segítségért, mivel tapasztalt ügynökként hamar kiszúrta, hogy követik, a telefonját lehallgatják. Szudoplatov közbenjárására Berija rögtön beleegyezett, hogy a Trockij elleni akció közvetlen irányításával Ejtingont bízzák meg, így az üldözöttből ismét üldöző lett.

tos volt Trockijhoz. Sylvianak Mercadert Jacque Mornardként, egy belga diplomata fiaként mutatták be. (Mercader később Amerikában a Frank Jackson nevet is használta, hamis kanadai útlevele erre a névre volt kiállítva.) Mercader-Mornard sikeresen játszotta a gáláns és bőkezű udvarló szerepét, házasságot ígért a nála hét évvel idősebb Sylvianak, olyan üzletemberként viselkedett, akit a legkisebb mértékben sem érdekel a politika, még szíve hölgyének politikai nézetei sem.

Időközben Moszkvában akciótérvet dolgoztak ki Trockij villájának fegyveres ostromára. A tervezett támadás felelőse az NKVD Állambiztonsági Főigazgatósága külföldi osztályának akkori helyettes vezetője, Szergej Spigelglasz őrnagy volt, a végrehajtásra pedig a Spanyolországban, a front mögötti területen tevékenykedő különleges osztagok valamelyikét szemelték ki. Alekszandr Orlov kiugrása után azonban az előkészületeket le kellett fűjni, mivel Orlov túlságosan sok információval rendelkezett a tervezett akcióról. A kudarc Spigelglasz életébe került. 1938 őszén letartóztatták, halálra ítélték, ám agyonlövésére csak 1941 januárjában került sor.

Az első terv kudarcra azonban nem változtatott azon, hogy Sztálin meghozta Trockij halálos ítéletét. 1939 márciusában Sztálin a dolgozószobájában fogadta Lavrentij Berija belügyi népbiztost és a „különleges megbízatások” teljesítésében jártas Pavel Szudoplatovot. A főtitkár kijelentette: Trockijt a legrövidebb időn belül likvidálni kell. Szudoplatov visszaemlékezései szerint Sztálin az egyre növekvő háborús feszültségre és a spanyolországi polgárháború tapasztalataira hivatkozott. Trockij és

mozgalma háborús konfliktus esetén megpróbálhatja diszkreditálni a Szovjetuniót, illetve megnehezítheti a kiépült kommunista ügynök- és diverzánshálózat működését az ellenség hátszágában. A megbeszélést követően Szudoplatovot kinevezték a külföldi osztály helyettes vezetőjévé, és megbízták az akció részleteinek kidolgozásával. Szudoplatov javaslatára a munkába bevonták Naumann Ejtingont, aki Kotov tábornok néven az NKVD spanyolországi hálózatát működtette.

A MERCADER-MERÉNYLET

Szudoplatov és Ejtingon Trockij likvidálásának költségeit 300 ezer dollárra becsülte, ami akkor kiugróan magas összegnek számított. Az akció az NKVD kódnyelvében a „Kacsa” (Utká) fedőnevet kapta. Egyidejűleg két, egymás létezéséről nem tudó csoportot hoztak létre, amelyek tagjait megfelelő kiképzés után Mexikóba irányították, ahová az Egyesült Államokon keresztül „Tom” fedőnéven megérkezett Ejtingon is. Az első csoport kudarcot vallott. 1940 májusában szabályos ostrom alá vették Trockij házáat, de a lövöldözést Trockij és felesége sértetlenül megúsza. Ezzel párhuzamosan zajlott a

Mercader-csoport tevékenysége, melynek fő célja volt, hogy a Sylvia Ageloff szeretőjét alakító Mercadert bejuttassa Trockij környezetébe. Mercader közvetlenül a sikertelen ostrom után fordult meg először Trockijek házában. Az első időszakban úgy tett, mint aki kizárólag menyasszonyához érkezik, és a legkisebb érdeklődést sem mutatta a ház neves lakója iránt. Idővel az őrség hozzászokott rend-

Mercadert a mexikói bíróság
húsz év börtönbüntetésre ítélte.
1960-ban szabadult, Kubán keresztül
a Szovjetunióba távozott,
ahol megkapta a Szovjetunió Hőse címet,
és Lenin-renddel tüntették ki.
1978-ban halt meg Kubában,
hamvait visszaszállították Moszkvába.

MERCADER-MORNARD MOZGATÓRUGÓI

Az elfogott Mercadernél egy levelet találtak, amelyben Jacques Mornardként leírja tettének mozgatórugóit. Hosszan részletezi, hogyan csalódott fokozatosan Trockijban, akit csak a gyűlölet és a bosszúvágy fűtött. Természetesen nem maradhatott ki belőle, hogy Trockij megpróbálta rávenni, utazzon a Szovjetunióba, és ott

kövessen el merényleteket a vezetők, többek között Sztálin ellen. De a levélben több mexikói politikust is Trockij lehetséges célpontjai között jelölt meg. Végül elkeseredésében elhatározta, hogy megszabadítja az emberiséget ettől a gonosztevőtől. A levél tartalmát a kommunista sajtó világszerte terjesztette.



szeres felbukkanásához, más alkalmi vendégekkel ellentétben meg sem motozták a villába való belépésnél. Mercader később igazi unatkozó világfi módjára elkezdett „pénzt áldozni” Trockijra és mozgalmára, majd „politikai érdeklődése is feléledt”. Egy-egy „írását” megmutatta Trockijnak, és kérte róluk Trockij véleményét.

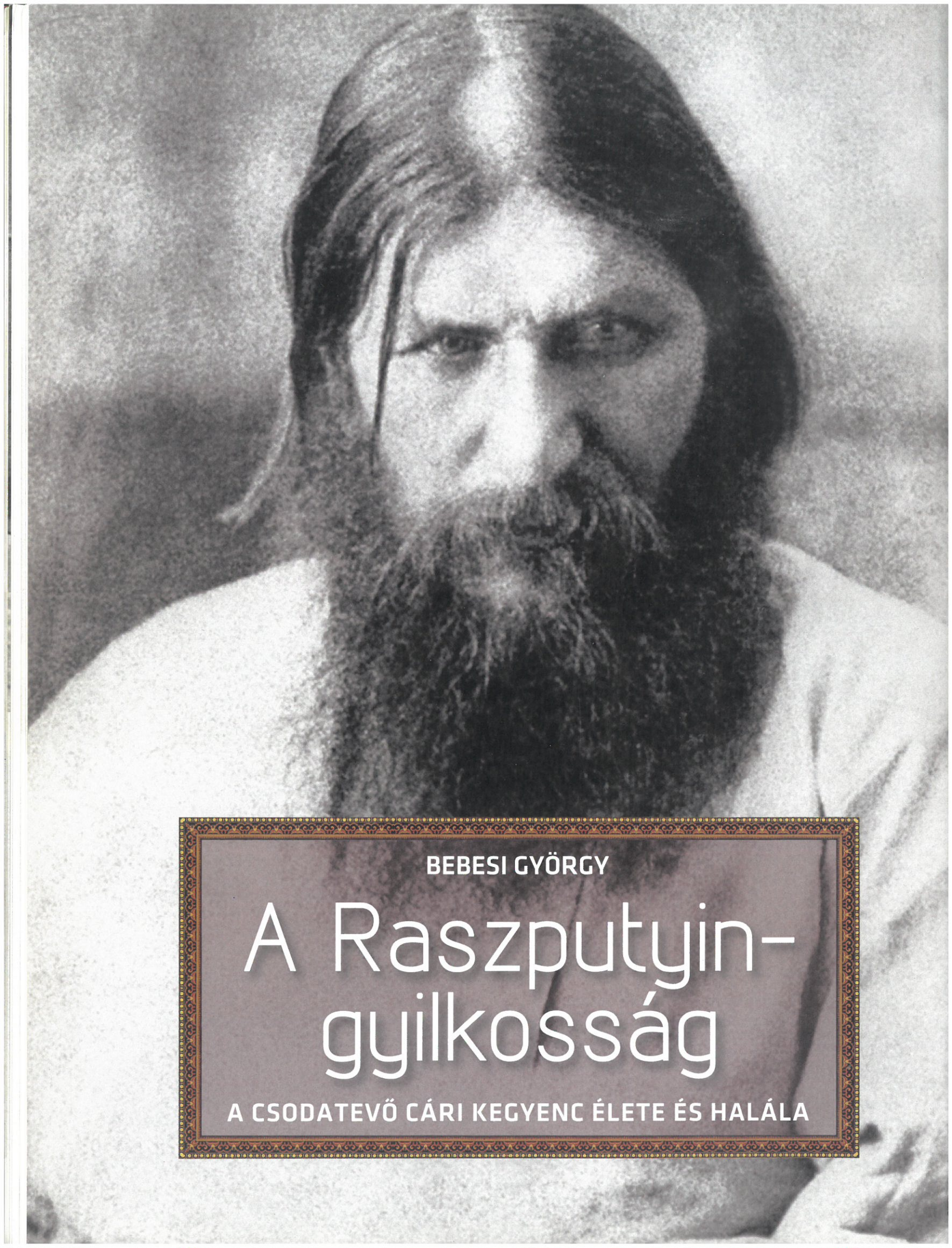
Ez történt 1940. augusztus 20-án is, amikor Jacques Mornard (Ramón Mercader) a jó idő ellenére kalapban és hosszú felöltőben, a szokásosnál izgatottabban megjelent Trockijék házában. Későbbi tanúvallomások és visszaemlékezések egybehangzóan megerősítik, hogy addigra a Trockij házaspár már több szempontból is különösnek tartotta Mornard viselkedését, illetve az abban bekövetkezett változásokat. A gyanú ellenére azonban a végzetes napon Mercader még szerét ejtette, hogy néhány percre kettesben maradjon Trockijjal annak dolgozószobájában.

Amíg Trockij az íróasztalánál Mercader irománya fölé hajolt, utóbbi lesújtott a kabátja alól előhúzott jégcsákánnyal. Mercader, akit az akció előkészületei során a szűrő- és vágófegyverek használatára, illetve ökölharcra is kiképeztek, egyetlen ütéssel, hang nélkül akart végezni áldozatával, hogy aztán nyomtalanul eltűnhessen. Az ütés azonban pontatlan volt,

nem okozott azonnali halált, Trockij felordított és szembefordult támadójával. Mercader még évtizedekkel később is emlegette, hogy Trockij sikolya valósággal megbénította, nem tudott sem másodszor lesújtani, sem a nála lévő tőrrel vagy pisztollyal végezni áldozatával. A berohanó őrök pedig elfogták és félholtra verték a támadót. Trockij másnap a kórházban belehalt sérülésébe.

A sztálini ügynökhálózat és propagandagépezet igyekezett maximálisan kihasználni a Trockij halálában rejlő lehetőségeket. A *Pravda* 1940. augusztus 24-én megjelenő számában, *A nemzetközi szponzor halála* című cikkben a következőket olvashatjuk: „A sírba távozott az az ember, akinek nevét átokkal és megvetéssel emlegetik a dolgozók az egész világon, az ember, aki hosszú évek óta harcolt a munkásosztály ügye és a proletariátus előőrsé – a bolsevik párt ellen. [...] Saját hívei ölték meg. Ugyanazok a terroristák végeztek vele, akiket ő tanított orgyilkosságra, árulásra és más gonosztettekre a munkásosztály, a Szovjetek Állama ellen. Trockij, aki megszervezte Kirov, Kujbisev, M. Gorkij galád meggyilkolását, saját intrikáinak, árulásának és gonosztetteinek esett áldozatul.” **R**

■ A meggyilkolt Trockij hamvasztása 1940-ben Mexikóban. Hamvait az általa lakott villa kertjében temették el



BEBESI GYÖRGY

A Raszputyin- gyilkosság

A CSODATEVŐ CÁRI KEGYENC ÉLETE ÉS HALÁLA

Grigorij Raszputyin a 20. század eleji Oroszország egyik legkülönösebb, legtöbbit vitatott, legellentmondásosabb, legendákkal övezett figurája.

A szegény paraszti sorból származó és a cári család bizalmasává váló, okkult képességekkel rendelkező „szent ember”, aki egyedülként volt képes a gyermek cárevics súlyos betegségének gyógyítására, akit hírbe hoztak a cárnéval, akinek botrányos életvitele egy ország beszédtemája volt, s akinek élete brutális gyilkosság révén ért véget, filmrendezők és regényírók fantáziáját ihlette meg.

A csodatevő „sztarec” sorsában egyszerre van benne a felemelkedő és elbukó népi hős legendája, a cári család súlyos tragédiája és az összeomlás előtt álló Orosz Birodalom agóniája.

Raszputyin Szentpétervártól 2700 kilométerre, a Pokrovszkoje nevű, kis szibériai faluban született, amely egy picivel kedvezőbb helyzetben volt, mint a korabeli falvak többsége, mivel út és folyó mellett feküdt. Grigorij a második fiú volt a családban, előtte már hat leánytestvére született, de egyik sem érte meg a felnőttkort. Apja, Jefim fuvarozással és földműveléssel foglalkozott, éppen ezért valamivel jómódúbb volt a legtöbb falusi családnál, ami például abban mutatkozott meg, hogy kifeszített marhahólyag helyett valódi üveget tehetett háza ablakaiba. Hogy mikor született, azt nehéz megmondani, mert – talán mítosza erősítése céljából – különböző alkalmakkor különböző korúnak vallotta magát. Életrajzírói az 1860-as évektől az 1870-es évekig számos dátumot közölnek. Andrew Cook, az egyik legfrissebb angol monográfia szerzője a tyumeni levéltár adatai alapján 1869. január 10-re teszi ezt a napot.

Gyermekkorával kapcsolatban két alapvető verziót tudunk elkülöníteni: az egyik alapja a családtagok és barátok emlékei, akik Grigorijt már gyermekkorában csodálatos képességűnek tartották, a másiké az Ideiglenes Kormány vizsgálóbizottságának 1917-es jegyzőkönyvei, amelyek őt a helybeliek valómásai alapján részeges, naplopó, tolvaj emberként írták le, akit elkergettek a faluból. Mindkét koncepció rendkívül elfogult, az igazság nyilván valahol a kettő között van. Rendkívüli képességei közül több helyütt említik, hogy „*suttogott az állatokkal*”, így megnyugtatta, sőt meggyógyította őket. Másik okkult képessége a jóslás volt, állítólag képes volt megjósolni a falusiak halálának napját, illetve meg tudta adni az eltűnt tárgyak lelőhelyeit. A másik oldal rendezetlen külsejű, részeges embernek írja le, akit a falusiak csak „*takonypócnak*” neveztek, olyan embernek, aki gyakran kivonja magát a közös munka alól, „*mert csak néz és elmélkedik*”. Ezenkívül fa- és prémlopással is megvádolták.

SZENT EMBER

Egy véletlen esemény fordulatot hozott Raszputyin életében. Egy teológushallgatót fuvarozott a verhoturjei kolostorba, s a vele való beszélgetés, majd az ezt követő, három hónapos kolostorbeli tar-

tózkodás olyan hatást tett rá, amely alapvetően megváltoztatta az életét. Véget ért az ifjúkor „*vad, korai és féktelen*” időszaka, és a helyét lelkiileg mélyen megélt miszticizmus vette át, ami nem volt ritka a korabeli Oroszországban. Inentől kezdve nem fogyasztott húst, cukrot és alkoholt, rengeteget medítált, s időnként izgatottsággal, nyugtalansággal vegyes rohamok törtek rá.

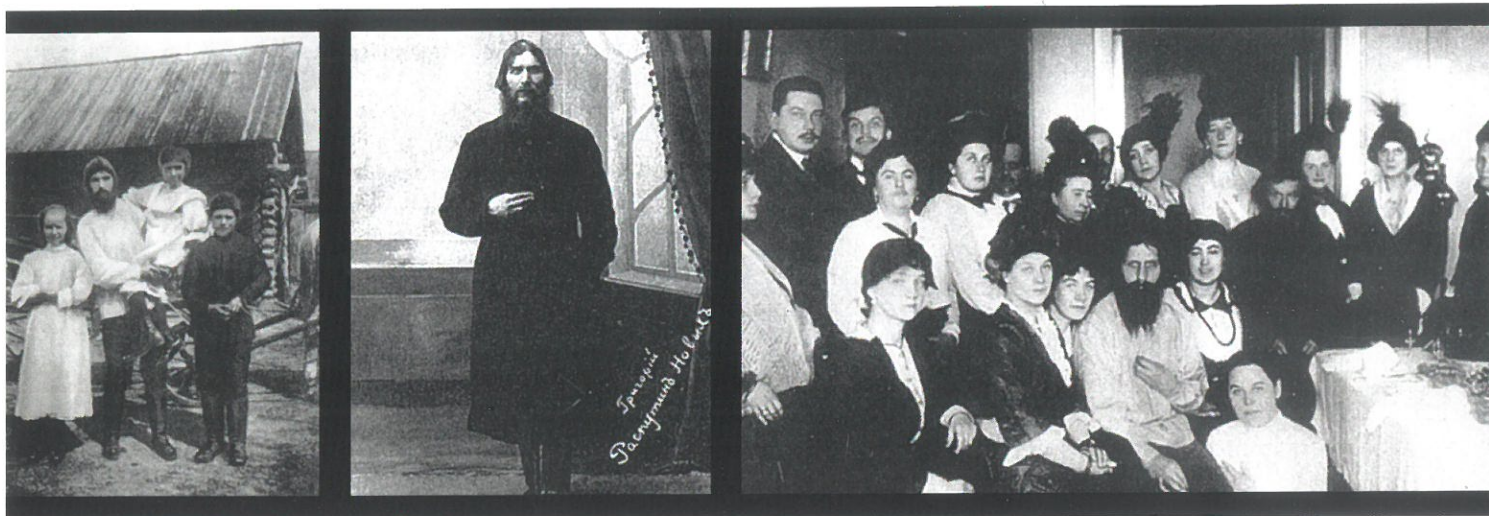
Harmincéves kora körül abban találta meg élete értelmét, hogy járta a vidéket, és önkéntes prédikátorként az Oroszországban eretnekségnek számító óhitet, a szent orosz keresztény kultúrát propagálta, afféle önjelölt messiás lett. Ilyesfajta kuruzslókból, varázslókból szintén akadt bőven akkoriban. Szent Simeon hívének számított – ez a 17. századi, később szentté avatott szerzetes a böjtölésbe halt bele –, majd egy hírhedt szektahoz, a hlisztekhez csatlakozott.

Ha hinni lehet a korban elterjedt pletykának, Raszputyin Pokrovszkoje faluban, egy istálló alatt titkos, speciális gyóntatóhelyiséget alakított ki, ahol a hozzá forduló, főként nőnemű híveket, akik elsősorban házasságtörést vallottak be neki, „*a bűn újbóli elkövetésével*” kúrálta, „*kiűzte belőlük az ördögöt*”, majd természetesen feloldozást adott. Tette mindezt annak ellenére, hogy semmiféle hivatalos teológiai képzettsége nem volt, és pappá sem szentelték fel. Mai orvosi szemmel nézve Raszputyin feltehetőleg nimfomániás volt, azaz a nemi kielégíthetlenség betegségében szenvedett, amelynek a valóságos rajongás és a hliszt szekta elvei remek kielési terepet biztosítottak. A titkos vallási közösség másik fő tevékenységében, a jövendölésben is erősnek mutatkozott, legtöbbit hangoztatott jóslata szerint „*katasztrófa lebeg a birodalom felett*”. Ekkoriban kezdték „*sztarecnek*”, „*öregnek*” nevezni, holott még csak harminc körül volt, ám ennek a szónak a jelentése az oroszban jóval több: szent embert jelent, „*aki előtt megnyílnak az ég csatornái*”.

A TÁRSADALMI FELEMELKEDÉS: A FŐVÁROS, A CÁRI CSALÁD

Raszputyin felemelkedése váratlan és nagyon gyors volt. Híre ment, hogy az általa tartott titkos szeánszok során képes a hallgatóság tagjainak jellemét és céljait kitalálni. Ez az információ elju-





■ Raszputyin
gyermkeivel
1910 körül (balra)

■ Raszputyin
Péterváron
1909-ben (középen)

■ Raszputyin
hódolói körében
1910-ben (jobbra)

tott a kazanyi archimandritához, aki ajánlólevelet adott neki egy szentpétervári püspökhöz, hogy képességeit a fővárosban is megismerhessék. Új patrónusa nem sokkal a fővárosba érkezése után bemutatta őt Feofan püspöknek, a cárné gyóntatójának. Feofan meghívta, hogy lakjon nála, innentől kezdve rövid

idő alatt megismerte a pétervári társaság krémjét s számos fontos udvari embert is, köztük Milicát, az egyik montenegrói nőt, aki a királyné bizalmasa volt. A cári udvarban ekkoriban uralkodó misztikus légkör nagyon is kedvezett Raszputyinnak.

Az orosz udvar korábban is híres volt okkultizmusra való fogékonyságáról, számos palotában rendeztek éjszakánként asztaltáncoltató, halottlátó szeánszokat. Mindez csak felerősödött, amikor Hesseni Alexandra német hercegnő lett az új cárné a pravoszláviára való áttérése után Alexandra Fjodorovna né-

ven. Az őt kiskorától jól ismerő Georgina Buchanan, a pétervári angol követ felesége szerint „naivan együgyű” volt, s mindehhez még „hajthatatlan és fennhéjázó magabiztosság” is társult. Az új cárné a jobb társaság megvetését már akkor kivívta, amikor férje beiktatása után, a híres Hodinka mezei tragédia napján, 1896. május 18-án, amikor is a kenyérsztásra váró tömegben pánik tört ki, s közel 1400 embert tapostak agyon, este mosolyogva keringőzött a francia nagykövetség bálján. A cárné nem sokat törődött Pétervár értékeivel és kincseivel, alig mozdult ki a palotából, viszont jövőbelátókkal, gyógyítókkal, sarlatánokkal vette körül magát, s legfontosabb célja volt, hogy jó feleségként fiú utódot szüljön a birodalom és férje számára.

1904 nyarán a cárné végül négy lány után fiú utódnak adott életet, de hamar elterjedt, hogy a kisfiú valamiféle titokzatos betegségben szenved. A hemofiliát, a vérzékenységet még alig ismerte a kor orvostudománya, s nagyon nehezen sikerült a kórt a cárevicsnél diag-

nosztizálni. Állapotát államtitokká nyilvánították.

A cári család a sztarecet 1905. október 20-án ismerte meg személyesen, miközben javában zajlott az első orosz forradalom, és II. Miklós éppen három nappal korábban írta alá Oroszország első alkotmányát. Ekkor Raszputyin még csak a cárnéra tett mély benyomást, az uralkodó kegyét elsőre nem sikerült elnyernie, de a cár feljegyezte naplójába: „Ma együtt teáztunk Sztankával és Milicával [a montenegrói nővel], és megismerkedtünk Grigorijjal a Tobolszki kormányzóságból, Isten balgájával.”

A PETROGRÁDI BOTRÁNYHÓS, A CÁREVICS GYÓGYÍTÓJA, A CÁRNÉ KEGYENCE

Raszputyin kedvét nem vette el a kudarc, úgy gondolta, hogy integrálódik Szentpétervár életébe, s majd újból megpróbál az uralkodópár közelébe jutni. Mivel személye körül megérkezése óta óriási hisztéria alakult ki, nem volt nehéz új szállást keresnie és új kapcsolatokat építenie. A magas termetű, hul-

PARÁZNASÁG ÉS ÖNKÍNZÁS

A hliszt szekta a 19. század elején terjedt el Oroszországban, kihasználva I. Sándor vallási liberalizációs törvényeit. Egy megfeszített és általuk feltámadottnak vélt szerzetes, Danyil Filipovics hívei voltak. Leginkább a nyugat-európai flagellánsokhoz hasonlíthatók, akik önkínzással, önostorozással figyelmeztették magukat a földi lét szenvedés jellegére. Különböztek tőlük ugyanakkor abban, hogy úgy gondolták, a bűnt először meg kell élni, hogy legyen mit meg-

A féktelenség a szekta elveinek lényegéhez tartozott, nyilvános rendezvényeiken papjaik dervisekhez hasonló módon forogtak és hajszolták magukat révületbe, hogy aztán bűnbánatot gyakoroljanak, gyóntassanak és jóvendöljenek.

A bűnben fogant szekta

bánni, meggyónni. Ebből fakadnak orgiasztikus megnyilvánulásai, amelyek során a paráznaság bűnét élték meg, s kortársaik szerint nyilvánosan „bűnös módon” viselkedtek a társaságukban lévő asszonynéppel.

Az irányzat legszélsőségesebb változata a szkopc szekta, amelynek követői már magának a bűnnek a forrását kívánták megszüntetni, s mivel úgy gondolták, hogy „a női szépség elzárja az Istenhez vezető utat”, kasztráltatták magukat.

lámos, vállig érő hajú, szakállas, hipnotikus tekintetű, parasztruhás sztarec elképesztően népszerű lett a fővárosi dámák körében, több forrás is említi, hogy bizonyos hölgyek a levágott körömdarabjait gyűjtötték, és azt bevarrták az alsóneműjükbe.

Raszputyin elköltözött Feofan püspöktől, és Olga Lahtyinánál kapott lakosztályt, aki hírhedt volt társasági körökben („Petrográd nőstényoroslánjának” nevezték), miközben férje magas hivatalt töltött be a cári udvarban. A botrányos, szadomazo-jellegű kapcsolatukról szóló pletykákkal tele volt a főváros, mégis ennek a kétes hírű, ám rendkívül jól informált hölgynek köszönhető a sztarec, hogy értesült a cárevics államtitokként őrzött állapotáról, és meglátta ebben a lehetőséget.

Mivel tudta, hogy a cári pár nagy híve Szent Szerafim püspöknek – akinek teteme nem bomlott el, hozzá imádkoztak fiúgyermekért, s Szerafim ikonja ott lóg a lakosztályukban –, egy évvel később olyan ürüggyel jelentkezett a cári párnál, hogy rendelkezik egy csodatevő ereklyével, verhoturjei Szent Simon ikonjával.

A Lahtyina által írt ajánlásra az uralkodó és hitvese fogadta, és a sztarecnek ezúttal szerencséje volt: a cárevicsnek éppen rohama volt, Raszputyin énekelt neki, imádkozott érte, ettől a kisfiú megnyugodott és elaludt. Így Raszputyin immáron az egész udvar előtt bizonyosságát adta, hogy csodákra képes. Ettől kezdve nélkülözhetetlenné vált a cárné számára, sőt miután 1909-ben meghalt Johann atya, a cári család vallási vezetője, átvette a cárné gyóntatójának szerepét, annak ellenére, hogy erre teológiai képesítése nem volt.

Élete a továbbiakban a háború kitöréséig sajátos kettősséget mutat: a cári családban csodálatos gyógyító képessége révén megbecsült emberré vált, ugyanakkor sorozatos fővárosi botrányai az ország egyik leghírhedtebb figurájává tették. Hamarosan új szeretője lett, Olga Virubova, a cárné új bizalmasa, akihez néhány korabeli visszaemlékezés szerint az uralkodói hitvest több mint baráti viszony fűzte. Rajta kívül Raszputyinnak számos más szeretője volt. Később saját lakásra tett szert, ahol szintén több hölgygel élt együtt. Rengeteget járt fürdőkbe, ahová mindig elkísérte valamelyik barátnője, ha éppen nem értek rá, néhány prostituált.

Pokrovszkojében szép emeletes házat építtettek, hogy méltó módon tudja fogadni a Petrográdból érkező hölgy-

MONTENEGRÓI HERCEGNŐK ÉS A LYONI MÁGUS

Raszputyinnak a cári udvarban más sarlatánok már jóval az ő felbukkanása előtt előkészítették a talajt. Az elsők az ún. montenegrói hercegnők, Milica és Anasztazija voltak, akik fiatalkorukban kerültek az udvarba, és a cárné gyomorbetegsége idején hálátlan feladatot vállaltak mellette, így hamar a bizalmasai lettek. Az udvarban boszorkányoknak, „fe-

kete nőknek” tartották őket. A leghíresebb előd azonban Philippe volt, a lyoni mágus, aki orvosnak mondta magát, de diplomával nem rendelkezett, és éppen a montenegrói hölgyek mutatták be az udvarban. A cárné ugyanis három lány után mindenáron fiú utódot szeretett volna, s úgy gondolta, a francia sarlatán hite és tudása ehhez hozzásegítheti.

Kizárólag neki engedte meg, hogy megvizsgálja, sőt még egy diplomát is „kiutaltatott” neki. Amikor a negyedik gyerek is lány lett, majd egy ácterhesség következett, a francia szélhámost hazaküldték. Egy évvel később meghalt, halála előtt azonban közölte, hogy „*más alakban vissza fog térni*”. Sokan Philippe reinkarnációját látták Raszputyinban.



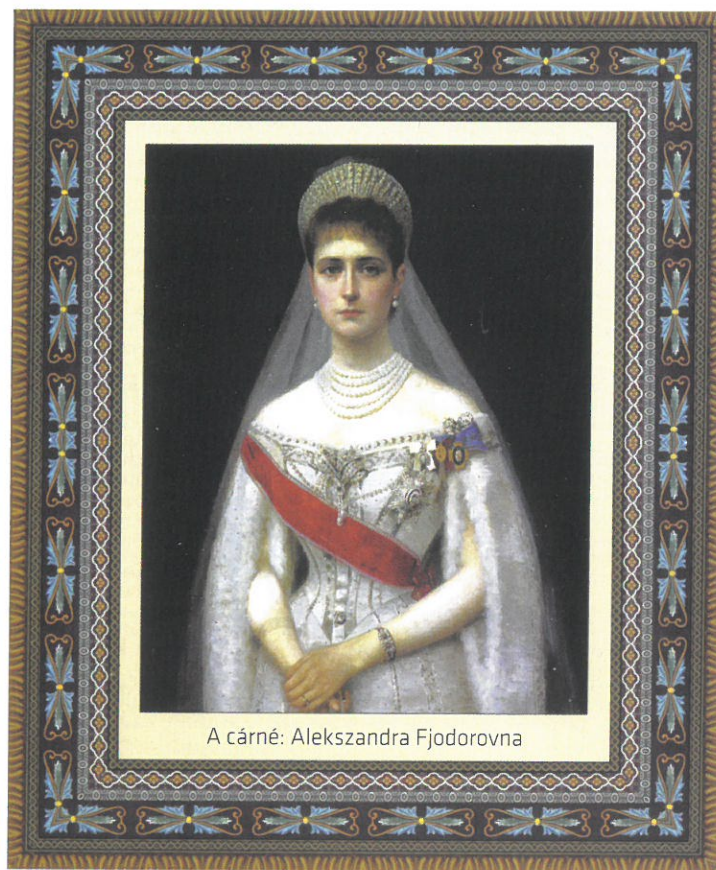


RASZPUTYIN „CSODÁI”

Az 1910-es évek elején történt, hogy a cárné telefonált Raszputyin lakására, hogy a kisfiú rosszul van, fáj a füle, nem tud aludni. A sztarec kérte, hogy adja át a telefont a cárevicsnek, s II. Miklós naplója szerint a következőket mondta. „*Mi van Aljosenyka, virrasztasz? Nem fáj neked semmid, nem fáj a*

vendégeket. Önként vállalt absztinenciájával már rég felhagyott, gyakran járt mulatni a legelőkelőbb éttermekbe, például az Astoriába vagy a Villa Rhodba, ahol gyakran okozott botrányt viselkedésével, nemegyszer ki is kellett dobni. Ha már a jobb éttermekből kihajították, a város határába, a szigetekre járt, a cigányokhoz, akiknek zenéjét nagyon szerette, s ott folytatta a tivornyázást. Különösen az édes bort imádta. Jövendőmondással, gyógyítással és korrupcióval keresett komoly összegeket, javaslatára nevezték ki fontos tisztségekbe embereket, aminek mindig megkérte az árát. Kaotikus életvitele szerint éjjel általában fenn volt, napközben kérvényezőket fogadott, legtöbbször már délben részeg volt.

Nagy kérdés – s erre már számos elmélet született –, hogy hogyan hajtotta végre csodáit, hogyan volt képes egy hemofiliás kisfiút gyógyítani. Ebben a betegségben nem elsősorban a külső sérülés veszélyes, mert azt el lehet szorítani



A cárné: Alekszandra Fjodorovna

vagy össze lehet varrni, a belső vérömlenyekbe azonban a beteg belehalhat. Raszputyin feltehetően rendelkezett hipnotikus képességekkel, személyiségének minden forrás szerint óriási kisugárzása volt, s amikor énekelt a cárevicsnek, be-

szélt hozzá, a fiú megnyugodott, így valószínűleg csökkent az erekben a nyomás, oldódott a stressz, olyan anyagok szabadultak fel, amelyek segítették a vérzés megszűnését, s így véget ért a roham. Amire a tudomány nem tud magyarázatot adni, s ahol mai ki-fejezéssel átcsúszunk a paranormális jelenségek területére, az az a tény, hogy Raszputyin a cárevics vérzését táviratilag, illetve telefonon is el tudta állítani, meg tudta gyógyítani.

ÁLLÍTÁTOK MEG RASZPUTYINT!

Ha Raszputyin csak egy csodálatos képességű gyógyító lett volna, békében élhette volna az életét, ám a cárnéhoz fűződő zavaros kapcsolata, botrányos életvitele és korrupciós ügyei hamar ellene hangolták a közvéleményt. A monarchista politikusok attól tartottak, hogy a szibériai paraszt óriási befolyása a cári udvarban lejárhatja a Romanov-házat, magát a cári párt, s lerombolja az amúgy is súlyos válsággal küzdő monarchia tekintélyét.

A CÁRNÉ SZERELMETES SZAVAI

Talán a legkényesebb kérdés a sztarecnek a cárnéhoz fűződő viszonya. Bár már a harmincas évek Amerikájában filmeket forgattak *Raszputyin és a cárné* címmel, később pop-együttesek írtak ilyen dalokat, ám a számtalan lejegyzett korabeli pletyka ellenére semmiféle bizonyíték nincs annak, hogy az uralkodónőt a sztarec-

hez fizikai kapcsolat fűzte volna. Viszonyuk a gyóntatás intimitása s a cárevics gyógyítása miatt is meghitt és bensőséges volt, időnként kifejezetten gyengédnek mondható, de a „Rubicont nem lépték át”. Kritika talán azért illetheti a cárnét, mert kötődése miatt Raszputyint minden bajból kihúzta és minden botrányát el-

simította egészen a halála pillanatáig.

Egy szerzetes, Iljodor, aki vel Raszputyin eleinte baráti viszonyban volt, elemelte a sztarec pokrovszkojei házából a cárné néhány levelét. Később megállapították, hogy ezek hitelesek, valóban a cárné kézírásával íródtak. Idézet az egyikből: „*Hőn szeretett,*

soha el nem felejthető tanítóm, megmentőm, mesterem! Olyan nyomorultul érzem magam nélküled! Lelkem csak akkor nyugszik meg, amikor te a [...] közelemben vagy. Kezedet csókolom, fejemet áldott válladra hajtom. Olyankor boldog vagyok. Olyankor csak aludni akarok [...] a te válladon, a te ölelésedben.”

fülecskéd, én mondom neked. Aludj." Negyedóra múlva újabb telefon jött Carszkoje Szelóbból (a cári rezidenciából): közölték, hogy a kisleány alszik, nem fáj a füle.

A másik történet talán még híresebb. 1912-ben a cári család lengyelországi vadászkastélyában töltötte az őszt. A kisleány könnyebb sérülést szenvedett, nagy seb lett a lágyékán, s félt, hogy vérmérgezést fog kapni. Az orvosok nem merték megoperálni, mert féltek, hogy a betegsége miatt elvérzik.

Raszputyin 1600 kilométerre tartózkodott onnan, éppen Pokrovszkoje faluban. Amikor értesült az esetről, táviratot küldött, eközben az öt megfigyelő Ohrana-tiszt szerint „elszürkült az arca az erőlködéstől, imádkozott, és patakzott róla a verejték”. A távirat a következő szöveget tartalmazta: „Ne hagyják, hogy az orvosok kifáraszák a fiút, Isten segíteni fog, meg fog gyógyulni!” A cárevics pedig a tudomány számára megmagyarázhatatlan módon meggyógyult.

Először a rendkívül jó képességű miniszterelnök, Sztolipin fordult ellene, majd 1910-ben a Szent Sínódus elnöke, Szabler. Míg korábban Raszputyin nevét tilos volt leírni a sajtóban, és minden rá vonatkozó anyagot kicenzúráztak, ezt most feloldották, sőt Sztolipin az orosz politikai rendőrség, az Ohrana megfigyelése alá helyezte a sztarcet. Az elkészült, nem éppen hízelgő jelentést bemutatták az uralkodónak, aki felesége nyomására nem száműzte a csodatevőt, de Raszputyin mindenképpen jobbnak látta, ha távozik az udvarból, s Jeruzsálembe zárándokolt. Egy évvel később Sztolipint meggyilkolták, s megjelentek olyan elméletek, hogy a pozíciója visszaszerzésén ügyködő sztarcenek köze lehetett a merényletnek. Mindenesetre befolyásos ellensége halála után viszatért Petrográdra.

Ezután a klérus próbált lépni. Raszputyin korábbi támogatói közül Hermogen püspök és Iliodor szerzetespap számára is nyilvánvalóvá vált, hogy a sztarcet tevékenysége az egyház tekintélyét is súlyosan aláássa, ezért egyházi bíróság elé idézték. 1911-ben elcsalták a jaroszlavi templomba, ott tárgyalást tartottak, s miután „Grigorij atya” tagadta a vádak, alaposan megverték, megfenyegették, hogy ha tevékenységét nem fejezi be, megölik. Raszputyin bosszút állt: bepanaszolta az uralkodóháznál bántalmazóit, aminek eredményeképpen Hermogen püspököt leváltották, Iliodort pedig száműzték.

Nyilvánvalóvá vált, hogy a cárné állhatatos támogatása miatt bármiféle fellépés Raszputyin ellen kudarcra van ítélve, ezért 1914-ben a rendből időközben kiugrott egykori barátja, Iliodor – aki is-



II. Miklós cár

mét polgári nevét, a Trufanovot viselte – merényletet szervezett ellene. Számos olyan nő élt Oroszországban, akit Raszputyin megbecstelenített, akinek visszaélt a naivitásával, vallásos hitével. Közülük az egyik, Feonija Guszeva vállalta, hogy megöli a sztarcet. 1914 nyarán a szifiliszben szenvedő nő felkereste megrentőjét pokrovszkojei házában, s a múltira hivatkozva pénzt kért tőle, majd megkísérelte szíven szúrni. A döfés azonban lecsúszott, s bár Raszputyin életveszélyesen megsebesült, a tyumeni kórházban, ahová szekéren, hatórás zötykölődés után jutott el, megmentették az életét.

„LELÖVÖM, MINT EGY KUTYÁT”

1914-ben kitört az első világháború, amelybe Oroszország bekapcsolódását az alapvetően pacifista és németbarát Raszputyin ellenezte, bár mivel akkoriban a merénylet utáni lábadozása miatt nem tartózkodott Petrográdon, a hadba

lépést nem tudta megakadályozni. A sztarcet véleménye, tanácsai, amelyek a cárnén keresztül nyomatékossított formában jutottak el az uralkodóhoz, azonban lényegesen befolyásolták a hadi eseményeket, a haditerveket, az egyes tábornokok személyes sorsát, 1915-ben például Raszputyin tanácsára váltották le Nyikolaj Nyikolajevics nagyherceget a hadsereg főparancsnoki posztjáról, s vette át II. Miklós személyesen az irányítást. Szintén ebben az évben a cárné a sztarcet tanácsára megpróbálta elérni a дума működésének felfüggesztését, ami átmene-tileg sikerült is neki.

Ugyanakkor mágikus, jövőbe látó képessége mint-ha a háborús helyzetben cserbenhagyta volna. Míg korábban jóslatai nagy szá-lalékban teljesültek, most

számos esetben nyilvánvalóvá vált a tévedése, így a misztikus képességeibe vetett hit már az udvarban is kezdett meginogni. Mivel befolyásának ténye nyilvánvaló volt, s tévedéseire háborús körülmények között sokkal súlyosabb árat kellett fizetni, a személye iránti gyűlölet egyre növekedett, ezért az Ohrana megfigyelése-védelme alá helyezték, s korlátozták mozgási körzetét. A sztarcet, talán nem véletlenül, olyan jóslatokat kezdett terjeszteni, hogy személyes sorsa összefügg a birodalom sorsával, s ha ő meghal, akkor nemsokára a cárizmus is elbukik.

Raszputyin sorsát a személyét övező általános gyűlöleten túl az ország hábo-rús szenvedései, a cári pár mélypontra süllyedt megbecsülése pecsételték meg, de a merénylet konkrét kiváltó oka az lehetett, hogy elterjedt: rá akarja venni az uralkodót a németekkel való külön-béke megkötésére.



■ Félix és
Irina Juszupov
1910 körül

A merénylet szellemi atyja

A merénylet szellemi atyja, Juszupov herceg a főváros egyik leghírhedtebb, legbotrányosabb életű figurája volt. Nemcsak tatár származása tette különlegessé, hanem közismert transzvesztita volta és nyíltan vállalt homoszexualitása is. 13 éves koráig női ruhában járt, és gyermekkorusokban, kávéházakban szoprán hangon énekelt, amíg le nem bukott saját családja előtt. Ekkor eltávolították Petrográdból. Bátyjával Párizsba került, ahol megismerte az éjszaka világát, és ópiumfüggő lett. Bátyját a francia fővárosban egy kurtizán miatti párbajban lölték le. Ezután Oxfordba küldték tanulni, de itt is feslett, kicsapongó életvitelével tűnt ki. Hazatérve a forma kedvéért megházasodott: mindenki óriási megrökönyödésére a cári unokahúgát, a világszép Irina nagyhercegnőt vette feleségül. 1915-ben belépett a testőrgárdába egyéves kiképzésre, de csak azért, mert ez volt az elvárás a háborúban vele szemben, a vizsgáin viszont mindig szándékosan megbukott, hogy nehegyes szolgálatra vezényeljék. Társai megvetették, de a kegyenc sarlatán megőlése hőssé tette volna szemükben.



■ A Juszupov-palota,
ahol a gyilkosság megtörtént

Monarchista körökben már régóta szorgalmazták a befolyásos sarlatán eltávolítását az udvarból, ám mint láttuk, bárkinek, aki ezzel próbálkozott, kegyvesztettség lett a sorsa. 1916 novemberében és decemberében már szenvedélyes szónoklatok hangzottak el az újra engedélyezett dumában a kor ismert politikusa, Maklakov és az orosz szélsőjobb oldal vezéralakja, Puriskevics szájából, akik már minden tiltással szembe szegülve nevén nevezték a sztarecet, és eltávolítását, felelősségre vonását követelték. Puriskevics tette az elhíresült kijelentést, amikor dumabéli interpellációja is meddőnek bizonyult: *„Akkor lelövöm, mint egy kutyát.”*

Ugyanebben az évben kezdett formálódni egy arisztokratákból és katonatisztekből álló csoport, amely megelégedve az eredménytelen fellépéseket, kifejezetten a sztarec fizikai megsemmisítésére törekedett. A csoport alapítója Juszupov herceg volt. A 29 éves, tatár származású főúrnak személyes oka is volt a leszámolásra: apját, aki Moszkva főkormányzója volt, Raszputyin nyomására távolították el tiszteből. Juszupov könnyen megnyerte magának a fekete-század szélsőjobb alapító atyját, Puriskevicset, aki később át is vette a csoport irányítását, valamint Dimitrij Pavlovics nagyherceget, a cári másod-unokatestvérét, aki szintén gyűlölte Raszputyint, és személye immunitást biztosíthatott a csoportnak. (Romanov-családtagnak nem állhat kivégzőosztag elé!) Rajtuk kívül bevették még a kicsiny összeesküvő csoportba Szuhotyint főhadnagyot a nagyherceg környezetéből a napi feladatok ellátására, valamint Puriskevics javaslatára Lazavert doktort, akinek orvosi tu-

dására – mivel mérgezésben gondolkodtak – nagy szükség volt.

A GYILKOSSÁG

A merénylet napját december 16-ra tűzték ki, ekkor tartózkodtak valamilyen egyidejűleg a fővárosban. A sztarecet csendben szeretnék volna eltenni láb alól, lehetőleg botrány nélkül, hogy aztán legyen idejük a menekülésre. Raszputyint nagyon nehéz volt kimozdítani jól őrzött, Gorohovaja utca 64. szám alatti lakásából, hiszen Protapopov belügyminiszter Ohrana-jelentésekre támaszkodva személyesen figyelmeztette, hogy merénylet készül ellene. Ezért csaléteknek használták Juszupov csodaszép feleségét, Irinát. A sztarec csillapíthatatlan nemi étvágyára építve azt üzenték neki, hogy a hercegnő éjszaka fogadni kívánja a Mojka utcai Juszupov-palotában. A merénylők nagyon gondosan felkészültek. Lazavert doktor beszerezte a ciánkálit, Puriskevics a feleségével az Alexandra piacon „bevásárolt”, láncokat, vasgolyókat vettek, hogy a tetemet ezek segítségével süllyesszék a Névába. A fegyvereket és a kellékeket a merénylet napjáig Puriskevics híres kórházvonatában rejtették el, amellyel máskor a frontot járta. Juszupov palotájából néhány beavatatott szolga kivételével mindenkit eltávolítottak.

A merénylet öt résztvevője közül hárman is megírták életrajzukat, s mindhárman kiemelt helyen számolnak be a gyilkosságról. Ezek a beszámolók apróbb részleteikben eltérnek egymástól, de az események a következőképpen rekonstruálhatók. Az ominózus éjszaka Juszupov személyesen ment autójával Raszputyinért, aki, ismerve a her-

A LEGÚJABB TEÓRIA A brit titkosszolgálat műve

A merénylettel kapcsolatban a legutóbbi időkben egy újabb elmélet is felmerült. Andrew Cook, a kérdés mai angol kutatója felveti a brit titkosszolgálat szerepét a merényletben, sőt odáig megy, hogy a halálos lövéseket a helyszínen tartózkodó, egyenruhás szolgának álcázott angol titkos ügynökök adták le. Meg is nevezi az elkövetőket Stephen Alley százados és Oswald Rainer, a brit titkosszolgálat, az MIIC Szentpétervárot szolgáló teljesítő tisztjei személyében. Cook szerint rajtuk kívül még John Scale titkos ügynök is részt vett a merénylet kitervelésében, de ő a merénylet napján nem tartózkodott

Szentpétervárott. Ezek az emberek mind Juszupov belső köréhez tartoztak és kíváncsi módon beszéltek oroszul.

Cook nem minden logikát nélkülöző okfejtése szerint Angliának eminens érdeke fűződött Oroszország háborúban tartásához, s Raszputyin közel járt ahhoz, hogy tető alá hozza a különbékét a németekkel. A konkrét merénylettel kapcsolatosan pedig azt a meggyőző bizonyítékot hozza fel, hogy az azonnali halált okozó lövést egy olyan, abban a korban tiltott „dumdum” golyókat kilövő, Webley típusú fegyverből adták le, amelyet akkor és ott csak a brit titkosszolgálat használt.



ceg hajlamait, ezen egyáltalán nem csodálkozott. A sofőr Lazavert doktor volt. Megérkezése után a sztarecet a Mojka utca 94. szám alatti Juszupov-palota átépített alagsorában fogadták. Juszupov süteménnyel és borral kínálta, bizonyos színű sütemények meg voltak jelölve, ezek tartalmazták a ciánkálit, valamint különféle borokkal itatták, amelyek közül kedvencébe, az édes Ma-deirába tették a mérget.

Az alagsor fölötti részen a többi merénylő gramofont hallgatott, hogy az letről egy társasági összefüggés hangjának tűnjön, Raszputyint pedig megnyugtatták, hogy a Juszupova rögtön érkezik. (Irina hercegnő a merénylet napján a Krímben tartózkodott). A társaság számára hamarosan világossá vált, hogy baj van, mert a mérgek valamiért nem hatottak. Raszputyin énekelt, kissé habzott a szája, nagyokat csuklott, és egyre türelmetlenebb lett. Ekkor a merénylők a B tervhez nyúltak. Juszupov revolverrel tért vissza a szobába, és az ekkor már a helyzetet felismerő, menekülni próbáló sztarecet lelőtte. Majd megkönnyebbülten felmentek az emeletre. Juszupov sugárban hányt az idegességtől, Lazavert doktor szintén rosszul lett, kiment a házból, és kifelé a hóra.

Mintegy fél óra elteltével zajt hallottak letről, s amikor lementek, döbbenten látták, hogy a sztarec életben van, és kimenekül az udvarra. Ekkor Puriskevics vette kézbe a dolgokat, utána futott, és saját pisztolyával újabb két lövést eresztett a sarlatánba, aki ezúttal valóban meghalt. Juszupov közben rohamot kapott, lerohant, és egy korábban Maklakovtól kapott gumibottal péppé verte a halott fejét.

Miután a likvidálás minden volt, csak nem csendes, a lövések zajára a szomszédok kihívták a rendőrséget, de Juszupovék azzal hárították el az érdeklődést, hogy egy megvadult kutyát lőttek le.

A MERÉNYLET UTÓÉLETE

Hajnalban a merénylők a tetemet pokrócba csavarták, autóba tették, és a Petrovskij híd közelében a Névába vágott lékbe dobták. Raszputyin eltűnése nyomán zajos botrány robbant ki a fővárosban, s egy nap alatt kiderült, hogy a kegyencet meggyilkolták. A rendőrség

nagy erővel kereste a tetemet. A merényletre péntekről szombatra virradó éjjel került sor, a bűvárok hétfő hajnalban hozták a felszínre a sztarec maradványait. A jégbe fagyott tetemet teherautóra rakták, és elindultak vele a Viborgi katonai kórházba azonosítás céljából. Időközben azonban Protapopov belügyminiszter utasítást adott, hogy a corpust vigyék a Csesztminszkij menhelyre, és a boncolást azonnal hajtsák végre, mert félő, hogy a Viborgi kerületben a hírre kitör a lázadás.

A boncolást egy sebtiben odaparancsolt sebész, Koszorotov professzor végezte. Megállapította, hogy a tetemen három lött seb van, az egyik a háton, a másik kettő a fejen hatolt be, mindegyiket nagyon közelről adták le, s az orvos szerint mindhárom külön-külön is halálos volt. A boncolás befejezése után két hölgy jelentkezett a tetemért, azt azonban belügyminiszteri parancsra nem adhatták ki, csak a ruháit. A vizsgálat lezárását követően a holttestet gyorsan Carszkoje Szelóba szállították, a vasútállomásra közvetlenül a templomba vitték, ahol a cári család papja, Izidor püspök által celebrált gyors gyászmise után azonnal eltemették.

Raszputyin földi maradványai azonban nem sokáig pihenhetek békében. Az egyik ismert verzió szerint 1917 márciusában katonák ásták ki a „szent ördög” tetemét, és a közeli erdőben elégették, hogy soha vissza ne térjen. Más feljegyzések szerint a tészt Kerenszkij, az Ideiglenes Kormány miniszterelnöke exhumáltatta, majd elégették és titkos helyen szétszórta a maradványokat. **R**

- A meggyilkolt Raszputyin (balra)
- Raszputyin és gyilkosai (rekonstrukció) (jobbra)

A MERÉNYLŐK ÉS AZ ORSZÁG SORSA

Furcsa módon a gyilkosság elkövetőit nem vonták felelősségre, annak ellenére, hogy szinte valamennyi résztvevő neve napokon belül ismertté vált. Juszupov herceget a családi birtokára, Dimitrij Pavlovicsot pedig Perzsiába száműzte a cár, a többieknek még ennyi bántódásuk sem esett. Nem is nagyon maradt idő a felelősségre vonásra, mert március elején a cári rendszer megdőlt, a Romanov-dinasztia uralma véget ért. Kerenszkij miniszterelnök még októberig tudta háborúban tartani az országot, aztán bekövetkezett a forradalom. Raszputyin jóslata végül is valóra vált, halála után összedől a birodalom, s a cárt és családját a bolsevikok 1918. július 16-án éjjel a jekatyerinburgi Ipatyev-házban kivégezték.